

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรีด้านวิธีการเลี้ยงชีพของเกษตรกรไทย สามารถสรุปสาระสำคัญของการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาการรับรู้เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีของเกษตรกรไทย

1.1.2 เพื่อศึกษาผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อวิถีการเลี้ยงชีพของ

เกษตรกรไทย

1.1.3 เพื่อศึกษาความพร้อมด้านวิถีการเลี้ยงชีพของเกษตรกรไทยเพื่อรองรับ

ข้อตกลงเขตการค้าเสรี

1.1.4 เพื่อศึกษาแนวทางการปรับตัวด้านวิถีการหาเลี้ยงชีพของเกษตรกรไทยเพื่อ

รองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรี

1.2 วิธีการวิจัย

1.2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นเกษตรกรในชนบท ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการประชาคม คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำท้องถิ่น และข้าราชการ ในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี โดยกระจายตามท้องถิ่นใน 3 ภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ได้กลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจงพื้นที่ ภาคละ 1 จังหวัดๆ ละ 2 อำเภอๆ ละ 2 ตำบล ได้แก่

ภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอหางดง ตำบลบ้านปง และตำบลบ้านแหวน อำเภอดอยหล่อ ตำบลสองแคว และตำบลสันติสุข

ภาคกลาง คือ จังหวัดอยุธยา อำเภอผักไห่ ตำบลดอนลาน และตำบลนาคู อำเภอ นครหลวง ตำบลหนองปลิง และตำบลแม่ลา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดอุดรธานี อำเภอเมือง ตำบลนิคมสงเคราะห์ อำเภอกุฉินารายณ์ ตำบลปะโค อำเภอกุมภวาปี ตำบลศรีอ้อย และอำเภอกุศุดามไฟ ตำบลหนองวัวซอ

จากนั้นเจาะจงเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็นตัวแทนของประชากร โดยจัดแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรจำนวน 91 คน กลุ่มผู้นำชุมชนจำนวน 81 คน และกลุ่มข้าราชการจำนวน 77 คน รวม 249 คน

1.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ แบบสอบถามที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้เรื่องข้อตกลงเขตการค้าเสรี และแนวคำถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยกลุ่มอภิปราย (focus group)

1.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล นำแบบสอบถามให้กลุ่มตัวอย่างตอบก่อนและหลังการดำเนินการอภิปรายกลุ่มแต่ละกลุ่ม ในสถานที่ของแต่ละตำบล และ ใช้การอภิปรายกลุ่ม ซึ่งจัดขึ้น ณ พื้นที่ของแต่ละตำบลๆ ละ 3 กลุ่ม ตามประเภทของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เกษตรกรจำนวน 12 กลุ่ม ผู้นำชุมชนจำนวน 12 กลุ่ม และ ข้าราชการในชุมชนจำนวน 12 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 36 กลุ่ม

1.3 ผลการวิจัย

1.3.1 ข้อมูลทางประชากร กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 69.9 กลุ่มที่มากที่สุดมีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 32.1 จบระดับอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 28.5 และมีอาชีพทำนา คิดเป็นร้อยละ 44.2 รองลงมา ได้แก่ อาชีพทำสวนร้อยละ 31.3 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสวนลำไย

1.3.2 ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพหลักการเกษตร พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีการทำนาข้าวเป็นหลัก เกษตรกรเริ่มนิยมใช้หลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการทำไร่นาสวนผสมและเลี้ยงปลาในที่ดินเดียวกัน การปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้เอง ที่ดินที่เกษตรกรเป็นเจ้าของมีขนาดแตกต่างกันอย่างมาก ตั้งแต่ขนาดเล็ก 10 ไร่ ถึงขนาดใหญ่ 200 ไร่ เกษตรกรภาคเหนือและภาคกลางส่วนใหญ่มีที่ดินขนาดเล็กเป็นของตัวเอง และต้องเช่าที่ดินของนายทุนในการเพาะปลูกเกือบทุกครัวเรือนมีหนี้สิน เป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กองทุนหมู่บ้าน และหนี้ในระบบ มีสมาชิกในครอบครัวประมาณ 2-6 คน ประกอบด้วยเด็กและผู้สูงอายุ มีความสัมพันธ์กันเป็นปู่ย่าตายายกับหลานมากกว่าเป็นพ่อแม่กับลูก

1.3.3 การรับรู้เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีของเกษตรกรไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คือเกษตรกร ผู้นำชุมชน และข้าราชการมีการรับรู้เกี่ยวกับข้อตกลงการค้าเสรีก่อนและหลังการเข้ากลุ่มอภิปรายไม่แตกต่างกัน จากข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า กลุ่มตัวอย่างบางส่วนทั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มข้าราชการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความรู้

เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีในรายละเอียดมากกว่าภาคอื่นๆ กล่าวคือ มีความคิดเห็นว่
ข้อตกลงเขตการค้าเสรี เป็นข้อตกลงทางการค้าระหว่างรัฐบาลของประเทศไทยกับรัฐบาล
ต่างประเทศ เพื่อให้มีการค้าขายระหว่างประเทศโดยไม่ต้องเสียภาษี ซึ่งผู้ผลิตมีเสรีที่จะส่ง
สินค้าออกไปขายยังต่างประเทศได้และประเทศคู่ค้าก็มีเสรีส่งสินค้าเข้ามาขายในประเทศไทยได้
อย่างเสรี

**1.3.4 ผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อวิถีการเลี้ยงชีพของ
เกษตรกรไทย** กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยได้ยินคำว่า ข้อตกลงเขตการค้าเสรี (FTA) ผ่านทาง
โทรทัศน์ แต่คิดว่ยังไม่รู้จัก จึงไม่เข้าใจว่าข้อตกลงเขตการค้าเสรีคืออะไร และไม่แน่ใจว่าได้รับ
ผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีหรือไม่ หรือได้รับผลกระทบแล้วหรือยัง

กลุ่มตัวอย่างส่วนน้อยที่คิดว่าเกษตรกรไทยได้รับผลกระทบจากข้อตกลง
เขตการค้าเสรีแล้ว โดยเฉพาะข้อตกลงเขตการค้าเสรีไทย-จีน กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างภาคเหนือคิด
ว่า ว่า เกษตรกรที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือบริษัทจะได้ประโยชน์จาก FTA แต่เกษตรกรรายย่อย
ได้รับผลกระทบจาก FTA อย่างมาก ทำให้ราคาลำไย กระเทียม และหอมใหญ่ของประเทศไทย
ตกต่ำ ในขณะที่ รัฐบาลไทยไม่สนับสนุนเกษตรกรรายย่อย ปล่อยให้ น้ำมันและป้ยุขึ้นราคา ไม่มี
การประกันราคา สินค้าของประเทศไทยจึงแพงกว่า คนไทยจึงนิยมซื้อของประเทศจีนเพราะราคา
ถูกกว่า นอกจากนี้ มาตรฐานคุณภาพของสินค้าปลอดสารพิษ ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนเพิ่มขึ้น แต่
ไม่ใช้สารเคมีก็ได้ผลผลิตน้อย ยิ่งกว่านั้น เวลาขายก็ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาแต่จำเป็นต้องขาย
ทั้งหมด ไม่เก็บไว้บางส่วนเพื่อกินกันเองในครอบครัว และเป็นพันธุ์เพื่อปลูกคราวต่อไป โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วไม่สามารถเก็บไว้รอราคาที่รัฐบาลประกันได้ เพราะเกษตรกรไม่
มียุ้งฉาง และมีหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ เกษตรกรจึงไม่กล้าลงทุน บางครั้งยอมปล่อยให้
ตายคาต้น เพราะขายก็ไม่คุ้ม ออกไปรับจ้างยังได้เงินดีกว่าปลูกเอง เพราะออกไปรับจ้างได้หลายที่
ประมาณ 6 ปีมานี้ ชาวบ้านมีอาชีพหลักรับจ้างและอาชีพเสริมทำเกษตร ต้องซื้อข้าว ปลา ผัก
และผลไม้กิน เกษตรกรบางรายก็ขายที่ดินให้นายทุน เหลือไว้แต่ที่ดินสำหรับอยู่อาศัย

นอกจากนี้ ข้อตกลงเขตการค้าเสรียังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร
ไทยในชนบท กล่าวคือ เดิมปลูกอะไรก็ขายในหมู่บ้านได้ หรือแลกกันได้อาจไม่ต้องซื้อขายกัน
ปัจจุบันมีตลาดนัดเข้ามาถึงหมู่บ้าน สินค้าจากจีนเข้ามาราคาถูกกว่า ไม่มีใครซื้อจากเพื่อนบ้าน
แล้ว หรือแม้แต่ ห้างสรรพสินค้าเทสโก้โลตัส ก็ไม่ไกล คนไปซื้อมากกว่า ไม่มีใครซื้อจากเพื่อนบ้าน
แล้ว และนายทุนนำที่ดินที่ซื้อจากเกษตรกรมาสร้างโรงแรม จ้างแรงงานต่างถิ่นเข้ามาปะปน
หลากหลายภาษา ทำให้ชุมชนแปลกแยก หรือสร้างโรงเรียนนานาชาติให้เด็กจากต่างถิ่นเข้ามา

เรียนเป็นภาษาต่างชาติ แต่เด็กในตำบลไม่ได้เรียนเพราะค่าเรียนแพงมาก จึงไม่มีประโยชน์ต่อชุมชนเลย

เมื่อมี FTA แล้วต่อไปในอนาคต ข้าวไทยอาจจะสู้เวียดนามไม่ได้ ข้าวเวียดนามอาจจะราคาถูกกว่าข้าวของไทย เนื่องจากการปลูกข้าวของเวียดนามยังมีต้นทุนต่ำ และสามารถผลิตส่งออกไปขายในตลาดโลกได้มากกว่า ในขณะที่เกษตรกรไทยต้องซื้อวัตถุดิบที่เป็นต้นทุนในการผลิตจากต่างประเทศในราคาแพง ราคาข้าวของไทยจึงยังสูงกว่าของเวียดนาม นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลยังเกรงว่า FTA จะทำให้ต่างประเทศกีดกันสินค้าทางการเกษตรด้วยเงื่อนไขของสารพิษตกค้างในเนื้อสัตว์ พืชผักและผลไม้ เพราะต่างประเทศต้องการแต่ผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ แต่การทำนาสมัยนี้ไม่ใช้สารเคมีไม่ได้ ต้องใช้จำนวนมาก แม้แต่อีก 2 วันจะต้องเก็บเกี่ยวข้าวยังต้องใช้สารเคมี หากไม่ใช้สารเคมีแมลงกินข้าวหมด หรือไม่ก็มีโรคระบาดข้าวเสียหายหมด

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าข้อตกลงเขตการค้าเสรีเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค เพราะได้ซื้อสินค้าจากต่างประเทศในราคาถูก ซึ่งจะส่งผลเสียต่อดุลการค้า ความนิยมสินค้าไทย และอาชีพการเกษตรในอนาคต เพราะเด็กสมัยนี้ไม่ยอมมีอาชีพเกษตรกร ไม่มีนักเรียนที่เรียนสายเกษตรจนสถาบันอาชีวศึกษาบางแห่งต้องปิดแผนกเกษตรกรรม เด็กมีค่านิยมว่าอาชีพเกษตรกรลำบากต้องตากแดดร้อน ไม่มีหน้าตา รายได้ต่ำและไม่สม่ำเสมอ ผู้รับจ้างที่มีรายได้ประจำทุกเดือนไม่ได้ แม้จะคิดว่าอาชีพเกษตรกรรมมีศักดิ์ศรีเท่าอาชีพอื่น เป็นอาชีพที่น่าภาคภูมิใจ แต่พ่อแม่ก็ไม่มีค่านิยมว่าส่งลูกเรียนด้านเกษตรสูงๆ เพื่อกลับมาเพาะปลูกให้พ่อแม่กิน แต่กลับมีค่านิยมว่าส่งให้ลูกเรียนสูงๆ เพื่อไปทำงานสบายในห้องปรับอากาศ

1.3.5 ความพร้อมเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรีด้านวิถีการเลี้ยงชีพ

ของเกษตรกรไทย กลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ในทุกภาคไม่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความพร้อมของตนเองและครอบครัวในการรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรีด้านวิถีการเลี้ยงชีพ ส่วนน้อยที่คิดว่ามีความพร้อมบ้างเพราะได้ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำการเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุน บางรายเคยคิดว่าไม่พร้อมเลยและอยากเลิกอาชีพเกษตรกรแต่ก็ไม่ทราบจะเปลี่ยนไปทำอาชีพอะไร กลุ่มเกษตรกรทุกตำบลมีความต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนเรื่องประกันราคาพืชผลที่ตนเองเพาะปลูก การรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากเกษตรกรโดยตรงไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง การช่วยให้ราคาน้ำมัน ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงมีราคาถูกลง และช่วยให้เกษตรกรสามารถตั้งราคาขายผลผลิตทางการเกษตรของตนเองได้ ควรมีหน่วยงานเข้ามาให้ความรู้กับเกษตรกรเกี่ยวกับมาตรฐานข้าวในการส่งออก เช่น เรื่องความชื้นของข้าว การอบข้าวให้แห้งก่อนที่จะส่งออก

เกษตรกรจะรู้ว่าความชื้นในข้าวมีผลต่อราคาข้าว เป็นต้น ควรมีการตรวจสอบกระบวนการตลาดและระบบราชการให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามที่คาดหวัง เพื่อให้กลไกต่างๆ ที่สร้างขึ้นทำหน้าที่เป็นหลักประกันความเชื่อมั่นของเกษตรกร

กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มข้าราชการส่วนใหญ่มีความคิดเห็นในการเตรียมความพร้อมตนเอง ว่า จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเรื่องการค้าเสรี และข้อตกลงเขตการค้าเสรี เพื่อนำมาเผยแพร่แก่ประชาชนในตำบล รวมทั้งทำตัวเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พยายามลดการใช้จ่ายเพื่อให้หนี้สินที่มีอยู่หมดไป สำหรับการเตรียมความพร้อมแก่ชุมชน คิดว่า จะจัดทำโครงการต่างๆ เพื่อให้ประชาชนมีค่านิยมในการซื้อสินค้าที่ผลิตในประเทศไทย การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต และรณรงค์ให้เกษตรกรหันมาทำการเพาะปลูกด้วยกระบวนการที่ได้มาตรฐานคุณภาพปลอดภัย จนสามารถเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตเป็นอาหารปลอดภัยตามมาตรฐานสากล และส่งเสริมให้ชาวบ้านหันมาทำกิจกรรมด้านประเพณีประจำท้องถิ่นเหมือนในอดีต เช่น งานกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในเรื่องความรู้เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่ถูกต้องอย่างละเอียด

1.3.6 แนวทางการปรับตัวด้านวิถีการเลี้ยงชีพเพื่อรองรับข้อตกลงเขต

การค้าเสรีของเกษตรกรไทย กลุ่มตัวอย่างในภาคเหนือและภาคกลางส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองในการปรับตัวเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรีได้ ต้องรอคอยให้รัฐบาลช่วยเหลือ ระดับนโยบายของรัฐบาลควรมีความแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลงไปเปลี่ยนมา เพราะการแปลงนโยบายทางการเกษตรไปสู่การปฏิบัติ จำเป็นต้องใช้เวลาอย่างน้อย 2-3 ปี จึงจะเห็นผลที่ผ่านมารัฐบาลเปลี่ยนนโยบายทางการเกษตรเกือบทุกปี ไม่ทันเห็นผลได้เลย ก็ต้องทำโครงการใหม่อีกแล้ว การพัฒนาทางการเกษตรจึงไม่มีความต่อเนื่อง ดูเหมือนไม่มีความจริงจังจะพัฒนาสู่ความสำเร็จ ระดับปฏิบัติการควรหาตลาดใหม่ๆ ให้กับสินค้าทางการเกษตร และสร้างอาชีพเสริมให้เกษตรกร

กลุ่มตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์เป็นแรงงานในต่างประเทศ จึงนำประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้พัฒนาวิถีการเลี้ยงชีพ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นให้เกษตรกรในชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น สหกรณ์ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ โรงเรียนเกษตรอินทรีย์ โรงเรียนอินทรีย์ เป็นต้น ทำให้มีแนวทางในการปรับตัวเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรี เช่น การทำบัญชีรายรับ

รายจ่ายในครัวเรือน การบริหารจัดการสหกรณ์ชุมชน การศึกษากฎระเบียบเกี่ยวกับการส่งออกสินค้าไปต่างประเทศ การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่างจากทุกภาคต้องการมีส่วนร่วมในการพิจารณาเกี่ยวกับรายละเอียดในสัญญาของข้อตกลงเขตการค้าเสรีแต่ละฉบับ ก่อนที่รัฐบาลจะเซ็นสัญญา เช่น ทำประชาพิจารณ์ว่า การเปิดเสรีสินค้าใครได้ใครเสีย และมีผลกระทบอะไร อย่างไรกับเกษตรกร เป็นต้น

2. อภิปรายผล

2.1 ผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อวิถีการเลี้ยงชีพของเกษตรกรไทย ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังไม่แน่ใจว่าได้รับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีหรือไม่ อีกทั้งยังไม่ตระหนักว่าเกษตรกรและประชาชนในชนบทจะได้รับผลกระทบอะไร และอย่างไร ยิ่งกว่านั้น มีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรและผู้นำชุมชนจำนวนหนึ่งในทุกภาคที่คิดว่าเรื่องข้อตกลงเขตการค้าเสรีเป็นเรื่องไกลตัว เกษตรกรและสังคมชนบทไม่น่าจะได้รับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยในปัจจุบัน(ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร) ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนกระทั่งเข้านอนตอนค่ำมีแต่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการทำการเกษตร เพื่อให้มีรายได้มาชดใช้หนี้สินและพ้นจากภาวะยากจน ดังจะเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชนบทในทุกภาคมีความเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มีอิสระ เพื่อบ้านมีเวลาไปมาหาสู่กันมาร่วมกิจกรรมต่างๆ ในเทศกาลสำคัญของชุมชนอย่างสนุกสนาน กลายเป็นต่างคนต่างแข่งขันกันเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาในภาคกลาง เกษตรกรแก่งแย่งแข่งขันกันทำให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทำนาปรังปีละ 3 ครั้ง แม้จะใช้เครื่องจักรช่วยในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำนาแต่ไม่มีเวลาสำหรับกิจกรรมทางสังคมกับเพื่อนบ้าน หรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนโดยส่วนร่วม ในขณะเดียวกันก็รู้สึกท้อแท้เหน็ดเหนื่อยกับการทำมาหากิน ไม่มีความเป็นนายของตนเอง อีกทั้งรู้สึกเครียดและวิตกกังวลเกี่ยวกับการเงิน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของกฤษฎพงษ์ จุฑะกนก (2541) ศึกษา เรื่อง ความเป็นเอกภาพและความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่มีการรวมตัวกันแบบหลวมๆ ความเป็นเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในชุมชน การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของชุมชนมีแนวโน้มจะลดลงเรื่อยๆ และขาดความสามารถในการต่อรองในการซื้อขายผลผลิตของชุมชน แม้ว่า มีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่มีลักษณะความเป็นผู้นำสูงทั้งในแง่การแก้ไขข้อขัดแย้งและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สาธารณสมบัติของชุมชน

ผลการศึกษาจากกลุ่มอภิปราย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รู้สึกโหยหาบรรยากาศความเป็นอยู่และวิถีการเลี้ยงชีพของสังคมชนบทแบบเดิม แต่คิดว่าไม่สามารถหวนกลับไปดำเนินชีวิตแบบเดิมได้อีก เพราะเป็นความเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลก ดังที่สุพาณี ธนินุฒิ (<http://www.ftawatch.org> สืบค้นเมื่อ 7 ธ.ค. 2550) เสนอว่า ระบบการผลิตของภาคเกษตรแบบพึ่งพาตนเองที่เอื้อให้วิถีชีวิตเป็นแบบอิสระและสุขสบาย ได้รับความกระทบให้เปลี่ยนเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม ที่เรียกว่า ปฏิวัติเขียว ที่มีการทุ่มเทเทคโนโลยีการเกษตรที่ทันสมัย ใช้สารเคมีการผลิตทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ตลอดจนการนำพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูงเข้ามาแทนที่พันธุ์พื้นเมือง ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น การขยายตัวของเศรษฐกิจที่มาจากภาคเกษตรกรรมมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งผลเสียย้อนกลับไปยังชุมชนเกษตรของไทยด้วย เพราะ เกษตรกรส่วนใหญ่ของไทยไม่มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในเทคโนโลยีสมัยใหม่เหล่านั้น การไล่ตามเทคโนโลยีที่มีราคาแพงเกินกว่าอำนาจการควบคุมและเข้าถึง ทำให้เกษตรกรต้องเป็นเหยื่อของการพัฒนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมีเมื่อเริ่มใช้แล้วก็ต้องใช้เพิ่มขึ้นทุกปี เช่นเดียวกับเมล็ดพันธุ์ ที่การปฏิวัติเขียวได้เปลี่ยนเอาเมล็ดพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเกษตรกรสามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองในฤดูต่อไปได้ มาเป็นพันธุ์พืชชนิดใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าและเป็นที่ต้องการสำหรับตลาดมากกว่า แต่เกษตรกรต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกครั้งเมื่อทำการผลิต เหล่านี้ทำให้ต้นทุนการผลิตภาคเกษตรกรรมสูงขึ้นทุกปี

กลุ่มตัวอย่างบางรายในทุกภาควิเคราะห์ว่าข้อตกลงเขตการค้าเสรีมีผลดีต่อผู้บริโภค เนื่องจากได้ซื้อสินค้าราคาถูก ซึ่งสอดคล้องกับสมพงษ์ เฟื่องอารมย์ (2549: 8) ที่เสนอว่า ข้อตกลงเขตการค้าเสรีช่วยลดภาษีนำเข้า ทำให้ราคาสินค้านำเข้าถูกลง ถือเป็นการเพิ่มกำลังซื้อของประชาชนทางอ้อม ยังช่วยกดดันให้ราคาสินค้าชนิดเดียวกันหรือสินค้าที่สามารถใช้ทดแทนกันได้ ที่ผลิตในประเทศมีราคาลดลงด้วย ซึ่งเป็นผลจากการแข่งขันที่สูงขึ้น ในทางตรงข้าม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า ข้อตกลงเขตการค้าเสรีเกษตรกรรายย่อยกลับไม่ได้ประโยชน์จากไม่เป็นผลดีต่อ เพราะสินค้าจากประเทศคู่ค้ามีราคาถูกกว่าและมีคุณภาพดีกว่าสินค้าของไทย อีกทั้งคนไทยมีความนิยมซื้อสินค้าจากต่างประเทศมากกว่ามีค่านิยมซื้อสินค้าของไทย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของคณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา (2549: 4-5) ที่เสนอว่า ศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรของจีนหลายชนิดสูงกว่าไทย เช่น ผัก ผลไม้ กระเทียม หอมหัวใหญ่ กาแฟ ชา ไหม และสินค้าอุตสาหกรรม เป็นต้น และเบญจา ศิลารักษ์ กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา และนันทา สิทธิราช (<http://www.ftawatch.org> สืบค้นเมื่อ 7 ธ.ค. 2550) ที่เสนอว่า ปัจจุบันสาธารณรัฐประชาชนจีนจัดเป็นประเทศอันดับหนึ่งที่มีการผลิตผัก และผลไม้ ทั้งนี้จีนมีจุด

แข็งที่มีค่าแรงราคาต่ำ อนุญาตให้นักลงทุนและบริษัทเอกชนจากต่างประเทศเข้าไปลงทุนธุรกิจผักและผลไม้โดยได้รับการยกเว้นภาษี 2 ปี การที่จีนมีศักยภาพในการผลิตผัก-ผลไม้มากขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการไทยที่ผลิตผัก-ผลไม้ส่งออกวิตกกังวลว่าสินค้าผัก-ผลไม้ของจีนจะเข้ามาตีตลาดไทย ซึ่งจะส่งผลกระทบโดยตรงกับเกษตรกรผู้ปลูกผัก-ผลไม้เมืองหนาว และจะส่งผลกระทบโดยอ้อมกับเกษตรกรผู้ปลูกผัก-ผลไม้อื่น ๆ ด้วย เนื่องจากผัก-ผลไม้เมืองหนาวจะมีราคาลดลง ทำให้คนไทยบางส่วนหันไปบริโภคสินค้านำเข้า จากประสบการณ์ของผู้ส่งสินค้าออกไปยังจีนพบว่าจีนมีมาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี ซึ่งสร้างปัญหาให้ผู้ส่งออกมากมาย เช่น การเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มตามระเบียบของแต่ละมณฑลทำให้สินค้านำเข้าราคาแพงกว่าสินค้าท้องถิ่น การเรียกร้องใบรับรองมาตรฐานสินค้าส่งออกจากหน่วยงานของรัฐบาลไทย มาตรการด้านสุขอนามัยควบคุมสินค้านำเข้าอย่างเข้มงวดเข้มงวด การขนส่งสินค้าสู่ตลาดผู้บริโภคล่าช้าทำให้สินค้าไทยมีปัญหาเมื่อถึงมือผู้บริโภค ทำให้เกษตรกรที่ปลูกกระเทียมและหอมแดงเดือนร้อนหมดหนทางทำมาหากินทั้งที่เป็นอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

2.2 ความพร้อมด้านวิธีการเลี้ยงชีพของเกษตรกรไทยเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรมีสัดส่วนของผู้ที่มีความตื่นตัว และสนใจอยากมีความรู้เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีจำนวนน้อย และเมื่อเปรียบเทียบแต่ละภาคพบว่า เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความตื่นตัวและสนใจมากกว่าเกษตรกรในภาคเหนือและภาคกลาง โดยต้องการทราบรายละเอียดว่ารัฐบาลไทยได้ทำสัญญาข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับประเทศใดบ้างแล้ว ข้อดีและข้อเสียของสัญญาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแต่ละฉบับที่ประเทศไทยได้ทำไปแล้วและที่กำลังอยู่ในระหว่างเจรจา มาตรฐานกระบวนการเพาะปลูกพืชผัก-ผลไม้เพื่อการส่งออก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของคณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์วุฒิสภา (2549: 9-12) ที่พบว่า ผู้ส่งออกและเกษตรกรชาวสวนผลไม้ไทยส่งออกประสบปัญหาภาวะตลาดผลไม้ซบเซาอย่างรุนแรงที่สุด สาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งมาจากการที่ผู้ส่งออกไม่ทราบเงื่อนไขในข้อตกลงเขตการค้าเสรีจึงไม่มีการเตรียมการให้ถูกต้องตามเงื่อนไขในข้อตกลงดังกล่าว เกษตรกรไทยจึงเสียเปรียบเพราะผลไม้จากจีนเข้าสู่ตลาดไทยมากขึ้นในขณะที่ผลไม้ไทยไม่สามารถส่งออกไปประเทศจีนได้ จึงขอให้รัฐบาลเปิดเผยข้อมูลรายละเอียดของข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับประเทศต่างๆ ที่รัฐบาลได้กระทำไปแล้วให้เกษตรกรและสาธารณชนได้รับทราบในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ผลกระทบต่อเกษตรกรชาวสวนผลไม้จากนโยบายการค้าเสรีของประเทศไทย ประโยชน์ที่เกษตรกรชาวสวนผลไม้จะได้รับจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีไทยกับประเทศต่างๆ ข้อดี-ข้อเสียของนโยบายเขตการค้าเสรีที่รัฐบาลไทยทำไปแล้วและที่จะทำในอนาคต การมีส่วนร่วมของ

เกษตรกรในการรับรู้ความเคลื่อนไหวและพัฒนาการการผลิตผลไม้ไทยในอนาคต และต้องการทราบหน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพรับผิดชอบในการให้คำแนะนำการปฏิบัติของเกษตรกร

ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำชุมชนและข้าราชการส่วนใหญ่มิมีความต้องการจะมีความรู้เรื่องข้อตกลงเขตการค้าเสรีเพิ่มขึ้น เพื่อนำมาเผยแพร่แก่ประชาชนในเขตที่ตนเองรับผิดชอบ มีความตั้งใจที่จะวางแผนชีวิต รู้จักประมาณตน ปลูกผักกินเอง ใช้จ่ายอย่างพอเพียง ประหยัดอดออม สอนให้ลูกรู้จักคุณค่าของเงิน ส่วนการเตรียมความพร้อมชาวบ้านในชุมชนนั้น มีความตั้งใจจะสนับสนุนให้เกษตรกรร่วมกันจัดตั้งกลุ่มพัฒนาวิธีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ให้ได้มาตรฐาน เพาะปลูกแบบไร้สารพิษผสม ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง พืชผลที่ได้คุณภาพก็จะขายในเวลาที่มีราคาดี หากราคายังไม่ดีก็จะยังไม่ขาย กลุ่มมีเงินส่วนกลางให้สมาชิกนำไปใช้ในชีวิตประจำวันที่จำเป็น ไม่เช่นนั้นเมื่อเกษตรกรมีความจำเป็นในการใช้เงิน ก็จะรับขายผลผลิตแม้จะไม่ได้ราคา นอกจากนี้จะส่งเสริมให้เกษตรกรลดต้นทุนในการผลิต เช่น ใช้ปุ๋ยชีวภาพ การเอาแรงแบบกึ่งจ้าง เป็นต้น และรณรงค์ให้เกษตรกรใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต การหาอาชีพเสริมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และมีคุณค่ากับตนเอง การแบ่งพื้นที่ในการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด เพื่อเกษตรกรจะได้ไม่ต้องแย่งกันปลูกพืชชนิดเดียวกันหมดจนล้นตลาดขายไม่ได้ราคา หรือการเลิกปลูกพืชที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ ทำให้ได้ผลผลิตไม่ดีพอขายไม่ได้ราคาเช่นกัน จะเห็นว่าเป็นแนวทางการเตรียมความพร้อมให้แก่เกษตรกรที่ส่งเสริมให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งขึ้น ดังแนวคิดการพัฒนาชนบทไทยที่อภรณ์พันธุ์ จันทรสว่าง (2549: 7-50-7-57) เสนอว่า สังคมชนบทไทยสมัยดั้งเดิมมีค่านิยมแบบพออยู่พอกิน แต่ด้วยกระแสวิถีแห่งความทันสมัยทำให้ค่านิยมดังกล่าวจืดจางลง ซึ่งสมควรจะให้มีการรื้อฟื้นโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากสังคมชนบทไทยเป็นสังคมอ่อนแอ มีความจำเป็นจะต้องกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความคิดและการกระทำผ่านกระบวนการกลุ่มในชุมชน

2.3 แนวทางการปรับตัวด้านวิถีการเลี้ยงชีพเพื่อรองรับข้อตกลงเขตการค้าเสรีของเกษตรกรไทย

2.3.1 การพึ่งพาตนเองของเกษตรกร กลุ่มตัวอย่างส่วนน้อยคิดว่ารอให้เกิดปัญหาก่อนจึงจะหาทางแก้ไขผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำได้เพียงรอความช่วยเหลือจากภาครัฐ และมีบางส่วนที่มีความคิดเห็นว่าควรจัดตั้งกลุ่มสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เด็กตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกฤษณพงษ์ จุฑะกนก (2541) เรื่อง ความเป็นเอกภาพและความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงในเชิงวาทกรรม (Discourse Study) ของความเป็นเอกภาพและความเข้มแข็งของ

ชุมชนในชนบท และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเอกภาพ และความเข้มแข็งของชุมชนในชนบท พบว่า ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน คือ ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ในด้านการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ที่เป็นเครื่องค้ำจุนความอยู่รอดของชุมชน ความสามารถในการบริหารจัดการของชุมชนอย่างเป็นเอกภาพ โดยเริ่มที่เศรษฐกิจแบบพอเพียงจนพึ่งตนเองได้ ก่อนที่จะขยายผลไปสู่การขยายผลผลิต

ในขณะเดียวกันผลการศึกษพบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นเกษตรกร ผู้นำชุมชน และข้าราชการล้วนให้ข้อมูลที่ตรงกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางประเภทได้หายไปจากชุมชนแล้ว เช่น การทอเสื่อในตำบลนาคู และตำบลดอนลานเดิมชาวบ้านมีการทอเสื่อใช้กันเองทุกบ้าน ช่วงหน้าฝนลากจะพากันพายเรือไปเก็บหญ้ากก นำมาทอเสื่อกันหลังจากว่างจากการทำนา เมื่อชาวบ้านเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวจากนาปีที่เพาะปลูกปีละ 1 ครั้งตามฤดูกาล มาเป็นนาปรังที่เน้นกระบวนการเพาะปลูกที่เร่งผลผลิตปีละ 2-3 ครั้ง ทำให้ต้องใช้สารเคมีแทนการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ สารเคมีทำให้น้ำในคูคลองเน่าเสีย กลายเป็นพิษ ดันกกปรับตัวไม่ได้จึงตายหมด รวมทั้งชาวบ้านไม่มีเวลาว่างจากการทำนา จึงไม่มีเวลาจะทำกิจกรรมอื่นๆ อยากรื้ออะไรก็ซื้อเอา ซึ่งชาวบ้านรู้สึกสะดวกและง่ายกว่า การมาทอเสื่อใช้เองกลายเป็นเรื่องยุ่งยากไม่สะดวกและชักช้า ปัจจุบันในตำบลนาคูไม่มีบ้านใดทอเสื่อใช้เองแล้ว เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหายพลอยไปตามกระแสอาจส่งผลกระทบต่อสังคมชนบทไทยได้ เนื่องจากตามที่วิสุทธิ ไบไม้ จักรกฤษณ์ ควรพจน์ วิฑูรย์ เลี่ยมจำรูญ และบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ (2547: 155-158) ได้แสดงทัศนะว่า ในอดีตประชาชนในชนบทของไทยส่วนใหญ่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยอาศัยธรรมชาติที่เอื้อให้เกิดทรัพยากรทางธรรมชาติมากมายในลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้ชาวชนบทได้พัฒนาความรู้ต่างๆ จากการเรียนรู้ระบบนิเวศความหลากหลายทางชีวภาพทางธรรมชาติในท้องถิ่น รวมทั้งมีอิทธิพลต่อกระบวนการคิดแบบเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนบ้าน และระหว่างคนกับธรรมชาติ ถ่ายทอดและพัฒนาเพิ่มเติมจากคนรุ่นหนึ่งสู่ชนรุ่นหลัง จนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและทำมาหากินในชีวิตประจำวัน สืบทอดจนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นชนบทรอบรู้ ประเพณี และวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมเกษตรกรรมของชนบทไทย เช่น การหาพืชสมุนไพรในป่ามาใช้รักษาโรค การทำฝายแบ่งปันกันทดน้ำเข้าที่นา การเอาแรงกัน การทำเครื่องจักสาน เป็นต้น ทำให้ชนบทไทยแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การพัฒนาของประเทศไทยตามแนวสังคมตะวันตกที่เน้นเศรษฐกิจระบบทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ และความเจริญทางเทคโนโลยีส่งผลให้ค่านิยมการพึ่งพาอาศัยกันและภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมชนบทไทยให้ค่อยๆ จืดจางลง

ไปเรื่อยๆ จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประจำถิ่นที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลาย กลายเป็นอารยธรรมบริโภคนิยมที่ทางไกลธรรมชาติและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มากขึ้น ดังจะเห็นได้ชัดจากการแต่งกาย การกิน การรักษาโรค และการบันเทิง ทำให้คนรุ่นใหม่ตกเป็นเหยื่อการโฆษณาทางสื่อสารมวลชน สังคมเกษตรกรรมของชนบทไทยจึงค่อยๆ สูญเสียวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปโดยที่คนรุ่นใหม่มิได้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าและการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ประเภทจากทุกตำบลมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาชุมชนที่มีอยู่ ต้องการจะอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลาน และอยากให้มีการสอนให้เด็กวัยรุ่นในตำบลให้ความสนใจและเข้ามาร่วมทำกิจกรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำชุมชนและข้าราชการจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พยายามจัดโครงการที่มีกิจกรรมรณรงค์ให้ประชาชนเห็นความสำคัญของปราชญ์ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การประกวดการทำจักสาน การทอผ้า การสร้างเรือนสมุนไพร การอบรมเยาวชนให้มีความรู้เรื่องสมุนไพร เป็นต้น แต่ทัศนคติที่ดีของชาวบ้านผนวกกับความพยายามของผู้นำชุมชนและข้าราชการในท้องถิ่นที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสามารถทดแทนกระแสความทันสมัยและความเจริญที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนชนบทได้มากนักน้อยเพียงใด หากชุมชนยังไม่สามารถรวมตัวกันให้เกิดความเข้มแข็ง

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างบางส่วนยังมีความคิดเห็นว่าควรปลูกฝังจิตสำนึกการเป็นเกษตรกรและความนิยมไทยให้แก่ลูกหลาน ในขณะที่ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบทุกกลุ่มมีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า ในอนาคตจะมีอาชีพเกษตรกรลดน้อยลงไปเรื่อยๆ เพราะแต่ละบ้านมีลูกกัน 1-2 คน พ่อแม่ยังมีค่านิยมพยายามส่งเสียลูกให้เรียนหนังสือสูงๆ บางครอบครัวยอมกู้หนี้ยืมสินมาส่งให้ลูกเรียน เพื่อจะได้ไม่ต้องมีอาชีพเกษตรกร เกษตรกรบางรายได้ขายที่ดินทำกินให้แก่นายทุนไปเกือบหมด เหลือเพียงพื้นที่อยู่อาศัย รวมทั้งเด็กและเยาวชนสนใจแต่เรียนหนังสือ และเที่ยวสนุก ไม่สนใจช่วยทำงานเกษตร ทำให้ขาดแรงงานในครัวเรือน และนักเรียนที่เรียนสายเกษตรไม่มี จนสถาบันอาชีวศึกษาบางแห่งต้องปิดแผนกเกษตรกรรม เด็กมีค่านิยมว่าอาชีพเกษตรกรลำบากต้องตากแดดร้อน ไม่มีหน้าตา จึงนิยมเรียนเพื่อไปมีอาชีพรับราชการหรือรับจ้างตามบริษัท จะเห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดกำลังรู้สึกค่อยๆ หดหวังกับอาชีพเกษตรกร และไม่คิดจะปลูกฝังให้คนรุ่นลูกหลานยึดอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพหลักอีกต่อไป การดำเนินชีวิตแบบพึ่งพิงกัน เอื้ออาทรกัน และเกื้อกูลกันในชุมชนชนบทก็กำลังค่อยๆ เสื่อมถอยลดน้อยลง ซึ่งสะท้อนถึงความไม่ยั่งยืนของวิถีสังคมชนบทไทย และสอดคล้องกับที่ทิว สุรฤทธิกุล (2549 : 4-25) เสนอว่า ผู้คนในสังคมชนบทปัจจุบันมีค่านิยมต่างคน

ต่างอยู่ ต่อสู้ดิ้นรนเอาตัวรอด ความสัมพันธ์ทางเงิน ซึ่งดีซึ่งเด่น สังคมจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้ง และความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน สังคมชนบทกลายเป็นสังคมสลับซับซ้อน ความพึงพิงในสังคมหมดไป คนที่ออกไปทำงานในเมืองเมื่อกลับมาสู่ชนบทก็สร้างความแตกต่างให้คนอื่นอีกจก เช่น สร้างบ้านใหม่ มีเงินมีทอง ใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อ อวดหน้าอวดตา เป็นต้น กระตุ้นบริโภคนิยมของคนอื่น ทำให้คนในชนบทมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น การแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวยกลายเป็นเป้าหมายหลักของชีวิต เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ระบบอาวุโสหมดความสำคัญ ความเชื่ออาถรรพ์ตอกันมีน้อยลง แต่แตกต่างจากที่อาจารย์พันธุ์ จันทร์สว่าง (2549: 7-27) ได้อธิบายว่า โดยทั่วไปชาวชนบทไทยที่เป็นเกษตรกรมีความอดทนสูง ยอมรับสภาพ รักบ้านเกิดหรือท้องถิ่นของตน จึงยังมีเกษตรกรที่ทนทำเกษตรกรรมในสภาพที่ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ฝนแล้ง น้ำท่วม ล้วนก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืชพันธุ์ผลผลิต บางครั้งขาดแคลนแม้แต่ปากกินน้ำใช้ หากมีวิถีทางใดที่จะช่วยให้การดำรงชีวิตดีขึ้น เกษตรกรก็พร้อมที่จะทำถ้าอยู่ในศักยภาพที่ทำได้ การย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าจึงเป็นเรื่องธรรมดาของชาวชนบท แต่เป็นการย้ายถิ่นด้วยความหวังว่าเมื่อได้ดีมีเงิน มีหน้ามีตาขึ้น ก็จะได้กลับถิ่นเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทที่ยังมีที่ดินเป็นของตนเอง กลุ่มนี้จึงมักกลับบ้านเดิมเมื่อถึงหน้าปักดำและหน้าเก็บเกี่ยว อีกทั้งมักส่งเงินที่หาได้กลับมาเลี้ยงครอบครัว และเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการกลับมาอยู่บ้านเกิดในโอกาสต่อไป ชาวชนบทจึงพยายามรักษาสีหิทธิครอบครองที่ดินไว้ จะขายก็ต่อเมื่อหมดหนทางหลีกเลี่ยงได้ ในช่วงที่ประเทศไทยเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ คนชนบทเหล่านี้ดักงานในเมือง ได้หวนกลับไปบ้านเกิด สู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้ไม่อดตายแต่ยังคงครองชีวิตอยู่ได้ ในหลายชุมชนได้คนเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชนบทด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม วิถีชนบท ปราชญ์ชุมชน พื้นดินการครองชีพและทำอาชีพด้วยกลวิธีและเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อเอาชนะความแห้งแล้ง การอนุรักษ์ดินและน้ำ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เช่น การบวชต้นไม้ การปลูกป่าชุมชน เป็นต้น

2.3.2 การช่วยเหลือจากภาครัฐ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องหาตลาดและส่งออกพืชแต่ละชนิดไปขายต่างประเทศ หากพืชชนิดใดไม่มีตลาดก็ต้องยกระดับราคาผลผลิตด้วยการประกันราคา เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้หมุนเวียนตลอดปี จัดให้มีหน่วยงานของรัฐรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ในขณะที่ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรและผู้นำชุมชนจากทุกตำบลมีความคิดเห็นว่าเป็นสิทธิเดียวที่เท่าเทียมกับอาชีพอื่นๆ คือ สิทธิในการเลือกตั้ง นอกนั้นอาชีพเกษตรกรไม่มีสิทธิใดๆ เท่าเทียมอาชีพอื่นๆ ไปกู้เงินที่ธนาคารก็มีเครดิตน้อย ไป

รักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลก็ไม่ค่อยได้รับการต้อนรับ ออกไปสังคมนอกชุมชนก็กลายเป็นตาสีตาสาเป็นคนไม่รู้เรื่อง **ประการสำคัญที่สุดที่ทำให้เกษตรกรรู้สึกไม่มีสิทธิเลย คือ เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายผลผลิตของตนเองได้** พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคาปีบบังคับให้เกษตรกรต้องขาย บางครั้งจำใจต้องขายทั้งๆ ที่ขาดทุน ขายแล้วเป็นหนี้ ในขณะที่ผู้ผลิตสินค้าประเภทอื่นๆ สามารถกำหนดราคาสินค้าเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับ สุพาณี ธนวิวุฒิ (<http://www.ftawatch.org> 7 ธ.ค. 2550) ที่เสนอว่า ส่วนใหญ่พ่อค้าคนกลางจะมีอาชีพในการปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกรหรือเป็นผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกรด้วย ดังนั้นในด้านการซื้อขายข้าว เกษตรกรจึงมีอำนาจในการต่อรองราคาร้าน้อย นอกจากนี้ยังพบรูปแบบการซื้อขายข้าวเปลือกผ่านนายหน้าโดยนายหน้าจะทำหน้าที่จัดหาข้าวเปลือกในหมู่บ้านให้แก่พ่อค้าคนนอกหมู่บ้าน ซึ่งจากประสบการณ์ของเกษตรกรพบว่า การขายข้าวผ่านนายหน้า ยิ่งทำให้เกษตรกรได้รับราคาต่ำกว่าเดิม เพราะต้องจ่ายส่วนแบ่งให้กับนายหน้า อย่างไรก็ตาม การที่เกษตรกรยังคงขายข้าวผ่านนายหน้านั้นเนื่องจากการขายผ่านนายหน้าทำให้เกษตรกรได้เงินเร็วขึ้น จึงเป็นทางเลือกสำคัญสำหรับเกษตรกรที่ต้องการใช้เงินอย่างเร่งด่วนแม้ว่าจะถูกเอารัดเอาเปรียบค่อนข้างมาก ดังนั้น จากผลการศึกษาครั้งนี้เกษตรกรจึงต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องการประกันราคาพืชผัก-ผลไม้ที่มีราคาตกต่ำอย่างในปัจจุบันนี้

กลุ่มข้าราชการจากบางตำบลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความคิดเห็นว่า เกษตรกรบางคนถูกชักชวนให้รวมกลุ่มกันในการเรียกร้องสิทธิ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ทางราชการกับเกษตรกรมีความเป็นมิตรต่อกันลดลง ซึ่งสะท้อนถึงวงจรความอ่อนแอของสังคมชนบทตามที่อาภรณ์พันธุ์ จันทรสวาง (2549: 7-50-7-57) เสนอว่า ปัจจุบันสังคมชนบทไทยเป็นสังคมที่อ่อนแอ คนชนบทส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ยากจน มีปัญหาสุขภาพ และการศึกษา น้อย ดังนั้นการที่เกษตรกรรู้สึกกว่าตนเองมีสิทธิต่อกว่าอาชีพอื่นๆ ผนวกกับอยู่ในสถานะที่อ่อนแอจึงถูกชักจูงได้ง่าย

ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มข้าราชการคิดว่ารัฐบาลควรส่งเสริมและปลูกฝังความนิยมไทยแก่เด็กนักเรียน เพื่อให้คนไทยนิยมซื้อพืชผักผลไม้ของไทยแทนการซื้อสินค้าจากต่างประเทศ โดยให้ข้อมูลว่าพืชผักผลไม้ท้องถิ่นใดก็เหมาะกับสุขภาพร่างกายของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้น พืชผักผลไม้ต่างประเทศก็ไม่เหมาะกับร่างกายของคนไทย เพราะหากคนไทยซื้อพืชผักผลไม้ของเกษตรกรไทย แม้จะไม่ส่งออกเกษตรกรไทยก็อยู่ได้ ในขณะเดียวกันส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ประเภท มีความคิดเห็นว่าคนรุ่นเด็กและเยาวชนในปัจจุบันไม่ค่อยมีค่านิยมความเป็นไทย แต่นิยมบริโภคสินค้าจากต่างประเทศ ชอบโอ้อวดกันด้วยวัตถุ เช่น

โทรศัพท์มือถือหรือรถจักรยานยนต์รุ่นใหม่ การแต่งกายแบบแฟชั่นสากล เป็นต้น หรือแม้แต่การเอาอย่างวิธีการดำเนินชีวิตแบบวัยรุ่นชาวตะวันตก เช่น การอยู่ด้วยกันฉันคู่สาวของวัยรุ่นหญิงชายชาวชนบทที่เข้าไปเรียนหนังสือในเมือง เป็นต้น คนรุ่นหนุ่มสาวนิยมออกไปทำงานรับจ้างในเมืองหรือต่างประเทศ ทิ้งให้เด็กอยู่กับปู่ย่าตายายหรือลุงป้าน้าอา ซึ่งมีวัยห่างกันพูดคุยกันไม่เข้าใจ เด็กจึงห่างเหินกับครอบครัว ทำอะไรตามใจตัวเอง เรียกร้องให้ได้วัตถุมาประชันขันแข่งกับเพื่อน ซึ่งสอดคล้องกับที่ทิว สุรฤทธิกุล (2549 :4-25) เสนอว่า สังคมชนบทไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ได้แก่ ผู้คนเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและความเชื่อใหม่ๆ เปิดกว้างสู่โลกภายนอก สนใจจะเรียนรู้สิ่งใหม่และสังคมภายนอกชุมชนของตน มีการผ่อนปรนความยึดมั่นต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือเปลี่ยนแปลงในวัตถุประสงค์ ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ตามอย่างคนในสังคมภายนอกทั้งการแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย และค่านิยมต่างคนต่างอยู่ ต่อสู้ดิ้นรนเอาตัวรอด ความสัมพันธ์ห่างเหิน ซึ่งดีซึ่งเด่น สังคมจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้งและความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน สังคมชนบทกลายเป็นสังคมสลับซับซ้อน ความพึงพิงในสังคมหมดไป คนที่ออกไปทำงานในเมืองเมื่อกลับมาสู่ชนบทก็สร้างความแตกต่างให้คนอื่นอีกว่าเป็น นับว่าสภาพที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะสะท้อนถึงความอ่อนแอของสังคมชนบทไทย ที่ไม่สามารถขัดเกลาเด็กและเยาวชนให้เติบโตตามค่านิยมและปทัสถานของสังคมชนบทไทย ในทางกลับกันกลับถูกเด็กและเยาวชน รวมทั้งคนหนุ่มสาวเหล่านี้แปรเปลี่ยนค่านิยม ปทัสถาน ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมชนบทไทยให้จิตวิญญาณความเป็นไทยจืดจางลงไปเรื่อยๆ โดยที่กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นที่ไม่ทราบจะทำอย่างไรได้ เพราะไม่สามารถขัดใจเด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้เลย เด็กบางคนถึงกับขู่ว่าหากไม่ได้ตั้งใจจะฆ่าตัวตาย พ่อแม่กลัวลูกจะฆ่าตัวตายจึงไม่กล้าขัดใจ

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 การเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มมีความต้องการจะมีความรู้เกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรี

3.1.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรมีนโยบายในการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรีอย่างกว้างขวางและทั่วถึง สามารถเข้าถึงข้าราชการทุกระดับ ประชาชนทั่วไป และประชาชนระดับรากหญ้ากลุ่มเกษตรกร ซึ่งเป็นอาชีพหนึ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสียและได้รับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีโดยตรง เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน มาตรา 57 ที่ระบุ

ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินการ โครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว

3.1.2 ระดับการปฏิบัติงาน หน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบเกี่ยวกับข้อตกลงเขตการค้าเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ที่มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ควรแปลงนโยบายของรัฐสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเน้นรายละเอียดของสัญญาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแต่ละฉบับ ข้อดีและข้อเสีย ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมา

3.2 การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเรียนด้านเกษตรศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรในทุกภาคมีค่านิยมส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือสูงๆ และไม่สนับสนุนให้ลูกหลานสืบทอดอาชีพเกษตรกร ส่งผลให้เด็กและเยาวชน คนหนุ่มสาวทิ้งถิ่น ภาคการเกษตรจึงขาดแรงงานในครัวเรือน ต้องพึ่งพาเครื่องจักร และการจ้างแรงงาน ทำให้ต้นทุนในการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น เงินที่หามาได้ส่วนใหญ่นำมาส่งเสียลูกเรียนหนังสือสูงๆ บางรายต้องกู้เงินมาให้ลูกเรียน หรือเอาที่ดินไปจำนองส่งลูกไปเป็นแรงงานรับจ้างที่ต่างประเทศ เกษตรกรจึงมีหนี้สินหมุนเวียนไม่มีวันหมด

3.2.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนให้ลูกเกษตรกรเรียนด้านการเกษตรแบบมืออาชีพ ทั้งระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา และนำความรู้ด้านการเกษตรที่ได้เรียนกลับมาพัฒนากระบวนการเพาะปลูกของเกษตรกรระดับรากหญ้าในบ้านเกิด ให้มีความก้าวหน้าตามหลักวิชาการจนได้มาตรฐานสากล โดยกระบวนการผลิตนักศึกษาดังกล่าวจะต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษากับเกษตรกรในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นักศึกษาเหล่านี้ไม่ทิ้งถิ่นเมื่อสำเร็จการศึกษา คนหนุ่มสาวจะได้กลับมาอยู่ร่วมกับพ่อแม่อย่างพร้อมหน้าพร้อมตากันในครอบครัว และสืบทอดอาชีพเกษตรกรต่อไป

3.2.2 ระดับการปฏิบัติงาน กระทรวงศึกษาธิการควรส่งเสริมให้ศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นกลไกที่สามารถทำให้เด็กและเยาวชนไม่ต้องออกจากหมู่บ้านหรือตำบลเข้ามาเรียนหนังสือในเมืองโดยเฉพาะ โดยให้เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาจัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนสนใจสืบทอดอาชีพ

เกษตรกร นอกจากนี้ยังสามารถช่วยยับยั้งการทิ้งท้องถื่นของคนหนุ่มสาว ปล่อยให้ชุมชนชนบทมีแต่เด็กและผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้

3.3 การส่งเสริมสมรรถนะของเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่า ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศ ปี พ.ศ. 2540 และ 2550 ทำให้เกษตรกรที่เคยไปเป็นแรงงานในโรงงาน หางานในโรงงานทำไม่ได้ จึงกลับมาอยู่ในท้องถื่น ทำให้มีคนต้องการทำนาเพิ่มขึ้น เกิดการแย่งกันเช่าทำนา แพงเท่าไรก็ยอมเช่า รวมทั้ง พบว่า ชาวบ้านที่หมดวัยเป็นแรงงานในโรงงานแล้ว ไม่รู้จะทำอะไร ก็กลับมาเป็นเกษตรกร และคนที่เคยทำนา ก็ไม่รู้จะเปลี่ยนไปทำอะไร แม้ทำแล้วเป็นหนี้ 300,000 -400,000 บาท ก็ยังต้องทำนาต่อไป นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า เกษตรกรที่มีความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทางการเกษตร การเพาะปลูก และสนใจติดตามข่าวสารบ้านเมือง และความรู้เรื่องการเกษตรในต่างประเทศ หรือมีลูกที่เรียนหนังสือระดับปริญญาตรีช่วยค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการเกษตรและการผลิตเพื่อการส่งออก มักรวมกลุ่มกันเพาะปลูกแบบอินทรีย์ ดำเนินชีวิตตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำไร่นาสวนผสมเกษตรอินทรีย์ แบ่งที่ดินทำเป็นบ่อปลา และมีความเป็นอยู่พอมีพอกิน ไม่เป็นหนี้สินมากนัก อีกทั้งมนุษย์สัมพันธ์ในชุมชนดีขึ้นอย่างมาก

3.3.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรมีนโยบายจัดการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ความรู้เฉพาะทางแก่เกษตรกร เกี่ยวกับการพัฒนาการผลิต การผลิตเพื่อการส่งออกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาและแปรรูปผลิตผลการเกษตร การจำหน่ายและการตลาดที่เกษตรกรพึ่งพาตนเอง และการส่งออกผลผลิต ทั้งนี้ มุ่งให้เกษตรกรมีภูมิคุ้มกันตนเองที่จะไม่ทำการเกษตรตามกระแสการตลาด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเกษตรเชิงเดี่ยว แต่ทำการเกษตรเชิงผสมผสานที่เน้นการพึ่งพาตนเอง การค้นคว้าหาความรู้มาแก้ไขปัญหาและพัฒนาการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรในชุมชน และการจัดการความรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นการเกษตรฐานความรู้

3.3.2 ระดับการปฏิบัติงาน กระทรวงศึกษาธิการควรร่วมมือกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับการเกษตรทั้งระดับปริญญาและที่ไม่ใช่ปริญญา เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้เพิ่มพูนความรู้ตามความสนใจ

หน่วยงานระดับท้องถื่น เช่น เกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนในท้องถื่น เป็นต้น ควรร่วมกันจัดทำหลักสูตรท้องถื่น เพื่อให้เกษตรกรได้เพิ่มพูนความรู้และความสามารถในการผลิตที่สอดคล้องกับสภาพของท้องถื่น

3.4. การสร้างความเข้มแข็งแก่วิสาหกิจชุมชน ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการรวมกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีกิจกรรมเกี่ยวกับ

การหาเลี้ยงชีพอย่างต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถจูงใจให้เกษตรกรรายอื่นในตำบลเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มเติม แต่กลับพบว่าเกษตรกรมีการรวมกลุ่มในลักษณะวิสาหกิจชุมชนจำนวนน้อย และไม่ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร กลุ่มที่เคยก่อตั้งจึงไม่มีกิจกรรมจนสามารถสร้างรายได้แก่สมาชิก ทำให้ล้มเลิกไปแล้วจำนวนมาก

3.4.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ที่มาจากศักยภาพในการผนึกกำลังแบบองค์รวม ร่วมกันคิดสร้างนวัตกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเอง ดังแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (อ้างในยุวณูช ทินนะลักษณ์ 2549: 138-139) ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นวิธีคิดสร้างสรรค์ที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ชุมชนได้ร่วมกันค้นหาศักยภาพภายใน ให้พบ “ทุน” ที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งหมายถึง ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น และความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล จริยธรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่สานให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข ผสมผสานกับความรู้สากล เป็นวิธีการใหม่ที่ให้เกิดมูลค่าและพึ่งพาตนเองได้โดยชุมชนและเพื่อชุมชน

3.4.2 ระดับการปฏิบัติงาน หน่วยงานระดับท้องถิ่นควรร่วมกันให้ความรู้ในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนแก่กลุ่มเกษตรกรที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยกรมการพัฒนาชุมชนเป็นเจ้าภาพในการส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งจนกระทั่งสามารถจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถ ผลิตสินค้า กำหนดราคาสินค้า และจัดจำหน่ายสินค้าได้เอง เพื่อให้กลุ่มดังกล่าวพัฒนาตนเองตามแนวคิดวิสาหกิจชุมชนจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่เป็นผู้กำหนดว่าชุมชนจะต้องทำอะไร หรือนำอะไรมาพัฒนา ซึ่งเท่ากับเข้าไปกีดขวางการเรียนรู้ที่ชุมชนได้ร่วมกันค้นหาศักยภาพภายใน ให้พบ “ทุน” ที่แท้จริงของชุมชน อีกทั้งยังส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนสูญเสียความเชื่อมั่นในตนเอง

3.5 การสนับสนุนให้เกษตรกรทำเกษตรเชิงผสม ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่เริ่มดำเนินชีวิตตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ไร่นาสวนผสมเกษตรอินทรีย์แบ่งที่ดินทำเป็นบ่อปลา มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 มีความเป็นอยู่พอมีพอกิน ไม่มีการกู้ยืมระบบ

3.5.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรมีมาตรการในการแปลงแนวคิดเกษตรเชิงผสมผสานสู่การปฏิบัติ และใช้กลไกหน่วยงานภาครัฐและขอความสนับสนุนจากภาคเอกชน ทำให้แนวคิดดังกล่าวเกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องการศึกษาของชลธิ นุ่มหนู (2547) เรื่อง การเปรียบเทียบวิถีชีวิตของเกษตรกรต่อความยั่งยืนของอาชีพการทำสวนยางพารา ระหว่างการทำสวนยางพาราแบบเก่าและแบบใหม่ในจังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการดำรงชีวิตของเกษตรกร การเปรียบเทียบวิถีชีวิตของเกษตรกรต่อความยั่งยืนของอาชีพการทำสวน

ยางพาราระหว่างการทำสวนยางพาราแบบเก่าและแบบใหม่ พบว่า การทำสวนยางพาราแบบเก่า หรือแบบพื้นบ้าน เป็นแบบปล่อยตามธรรมชาติ ในปีแรกๆ ของการปลูกมีการนำร่องยางมาปลูก พืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ข้าวไร่ เมื่อต้นยางพาราเจริญเติบโตเริ่มคลุมพื้นที่ แสงไม่เพียงพอก็จะเลิกปลูก ปล่อยให้ไม้ป่าเจริญเติบโตขึ้นแทนที่ เกษตรกรจะตัดยางเฉพาะตามร่องแถว ต้นยางพาราเพื่อสะดวกต่อการกรีดยาง ปล่อยให้ร่องกลางระหว่างแถวรกทึบ บางครั้งจึงเรียกว่า ป่า ยาง คำนึงถึงการให้ผลผลิตไปพร้อมกับ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบพันธุ์ พืชและชนิดของสัตว์ต่างๆ ที่บ่งบอกถึงความหลากหลายทางชีวภาพสูงกว่าการทำสวนยางแบบ ใหม่ ทำให้สามารถหารายได้เสริมในสวนยางพาราแบบเก่ามากกว่าสวนยางแบบใหม่ ส่วนการทำ สวนยางพาราแบบใหม่ หรือแบบเชิงการค้า ให้ความสำคัญต่อความสะดวกและความปลอดภัยใน การปลูก เน้นให้พื้นที่ปลูกยางมีแต่ต้นยางเท่านั้น พืชอื่นที่ขึ้นในพื้นที่จึงเป็นวัชพืชหมด และ เกษตรกรจะต้องกำจัดพืชเหล่านั้นให้หมด จึงมีการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชอย่างมาก ดังนั้น รัฐบาล ควรมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชแซมในสวนยางหรือปลูกพืชร่วมยาง เพื่อ เป็นประโยชน์ด้านการเกษตร รวมทั้งส่งเสริมการทำสวนยางพาราแบบวนเกษตร เพื่อช่วยรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.5.2 ระดับการปฏิบัติงาน หน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น เกษตรอำเภ อองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ควรสนับสนุนให้เกษตรกรทำเกษตรเชิงผสมในทุกพื้นที่ เพื่อให้ เกษตรกรมีรายได้หลายทางหมุนเวียนตลอดปี และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตต่างๆ ในที่ดินเป็น อาหารในชีวิตประจำวัน ดังข้อมูลที่บันทึก เศรษฐกิจไรต์ม (http://www.ftawatch.org สืบค้นเมื่อ 7 ธ.ค. 2550) อ้างถึงรายงานเรื่องข้อสรุปผลการศึกษาคความตกลงการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ปี พ.ศ. 2546 ซึ่งกล่าวถึงข้อเสนอแนะ บางส่วนของรายงานฉบับดังกล่าว ว่า ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพคือจุดแข็ง ของภาคเกษตรไทย การพัฒนาส่งเสริมภาคเกษตรกรรมไทยบนฐานของความหลากหลายทาง ชีวภาพจะเป็นการสร้างรายได้เปรียบในเชิงแข่งขันให้กับภาคเกษตรกรรมไทยอย่างแท้จริง และ เป็นหนทางของการพัฒนาภาคเกษตรกรรมไทยอย่างยั่งยืน

3.6 การส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เป็น เกษตรกรและผู้นำชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางตำบลให้ข้อมูลว่า เกษตรกรมีการ รวมกลุ่มกันเอง ทำกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลให้เกษตรกรที่เป็น สมาชิกกลุ่มรู้จักการออม ร่วมกันใช้กระบวนการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ที่ช่วยลดต้นทุน และมี หนี้สินน้อยลง ทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีเวลาสร้างสัมพันธภาพกับเพื่อนบ้าน

ตลอดจนชาวบ้านในชุมชนเริ่มหันมาทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันมากขึ้น ไม่มุ่งแก่งแย่งแข่งขันกัน ทำมาหากินเหมือนสมัยที่ไม่มีการรวมกลุ่มกัน

3.6.1 ระดับนโยบาย รัฐบาลควรให้การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นวาระแห่งชาติ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านได้หันกลับมาพิจารณาประเมินทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ และเร่งใช้มาตรการและกลไกต่างๆ ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าว เพื่อเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มที่มีอยู่เดิม จนสามารถเป็นต้นแบบของกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง และเป็นพี่เลี้ยงให้กับกลุ่มอื่นๆ ดังที่อาภรณ์พันธุ์ จันทรสว่าง (2549: 7-50-7-57) ได้เสนอว่า เนื่องจากสังคมชนบทไทยเป็นสังคมอ่อนแอ มีความจำเป็นจะต้องกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความคิดและการกระทำผ่านกระบวนการกลุ่มในชุมชน ซึ่งต้องพิจารณาถึง ประเภทของกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการจัดตั้งกลุ่ม การทำให้กลุ่มมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง การดำรงรักษาอุดมการณ์กลุ่มไว้ วัตถุประสงค์ของกลุ่มเพื่อชุมชน

3.6.2 ระดับการปฏิบัติงาน หน่วยงานราชการ 4 กระทรวงหลักจึงควรกระตุ้นให้เกษตรกรในทุกภูมิภาคของประเทศไทยเกิดการรวมกลุ่มกันเองอย่างหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้เกษตรกรในแต่ละชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

3.7 การวิจัยครั้งต่อไป

3.7.1 ควรมีการศึกษาติดตามผลการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีของเกษตรกร ผู้นำชุมชน และข้าราชการในท้องถิ่นเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการจัดทำนโยบายและแผนในการดูแลและป้องกันผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่เป็นผลเสียต่อเกษตรกรและสังคมชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

3.7.2 ผลการศึกษาพบว่า ตำบลที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ มีการรวมกลุ่มเกษตรกร และดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพาะปลูกตามแนวทฤษฎีใหม่ เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีหนี้สินเหลือน้อย และสัมพันธภาพของประชาชนในชุมชนก็แน่นแฟ้นกว่าเดิมมาก จึงควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนเหล่านี้ เพื่อถอดบทเรียนประสบการณ์วิธีการสู่ความสำเร็จ นำมาเผยแพร่ถ่ายทอดให้เกษตรกรทั่วประเทศได้เอาแบบอย่าง

3.7.3 ควรส่งเสริมให้ตำบลที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว ได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ทำวิจัยชุมชน ในการศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมและการปรับตัวของตนเองและชุมชนเพื่อรองรับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีของเกษตรกร ซึ่งจะสอดคล้องกับวิถีการเลี้ยงชีพและการดำเนินชีวิตของเกษตรกรไทยในชนบทมากกว่าโครงการและกิจกรรมที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น